

FERRER, Anacleto; SÁNCHEZ-BIOSCA, Vicente (ed.)

El infierno de los perpetradores. Imágenes, relatos y conceptos

Barcelona, Edicions Bellaterra, 2019, 341 p.

Francesc J. Hernández

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

francesc.j.hernandez@uv.es

A l'abril de 2019, el projecte Event Horizon Telescope (EHT) va aconseguir la primera fotografia d'un forat negre, la qual cosa, d'alguna manera, és un oxímoron. No és possible cap «escriptura de llum» d'allò que, per la seua índole supermassiva i compacta, justament capta i reté la llum. No hi ha imatge de la negror. Els investigadors de l'EHT van agusar l'enginy i van construir una espècie de telescopi virtual gegant, amb la tècnica de la interferometria amb huit radiotelescopis escampats per tota la superfície terrestre, i van combinar els resultats amb un programari procedent dels *gamers*. Per fi, disposem d'una imatge d'allò infotografiable.

Porte a col·lació aquest èxit científic perquè el llibre *El infierno de los perpetradores* també pretén una escriptura d'allò que no es pot escriure, d'allò indescriptible. La perpetració no és un fenomen social que es puga aprehendre, sinó el forat negre a què es precipita la pretensió de concebre la lògica de la conducta humana per a, des d'aquesta, conferir sentit a la història, perquè, com s'indica en la pàgina 45, en la introducció del llibre, «l'acte de perpetració, sobretot quan és repetit, conserva quelcom de misteri i resulta, en última anàlisi, inextricable». La víctima gira entorn de l'eix cartesià del sofriment: és el nucli de la seua comprensió. Tanmateix, el victimari, en la *zona grisa*, es prodiga en un rosari d'intervencions: prepara la perpetració amb una infinitat

de dispositius de classificació i menyspreu; l'executa amb motivacions diverses, i, després, sovint la trivialitza, la dissimula, la invisibilitza o la justifica per a suportar-ne el record.

El infierno de los perpetradores recull –a més d'una àmplia introducció, que es comentarà més endavant– una dotzena de contribucions a un simposi internacional sobre el tema patrocinat pel projecte d'investigació i desenvolupament «Representacions contemporànies del perpetrador de violències de massa: conceptes, relats i imatges»; i és aquesta triplicitat la que organitza el llibre. La primera part, sobre els conceptes, es titula «Pensar y juzgar», en una espècie de gest de complicitat a la distinció kantiana: tot i que el mal absolut pareix eludir els límits del judici, és necessari pensar-hi. No només això: reflexionar-hi, per a evitar que es repetisca, es converteix en l'únic imperatiu categòric, com va afirmar Adorno. L'existència dels victimaris ve postulada per la de les víctimes, la caracterització «biogràfica» de les quals es remet, en última instància, al sofriment, l'element comú, l'evidència definitiva, el llit rocós del qual ha de partir qualsevol pensament sobre la perpetració. A aquesta caracterització de la víctima del sofriment dedica el professor Gabriel Gatti el primer capítol de l'obra. Es tracta també, com analitza el professor Benno Herzog en la seua contribució –seguint l'estela d'Axel

Honneth–, d'un sofriment d'índole necessàriament social que comporta dinàmiques de silenciament i invisibilització i que mobilitza un arsenal jurídic nou per a aprehendre el caràcter extrem de la maldat, com detalla la professora Cristina García Pascual. La denominada justícia transicional ha tractat els perpetradors de tres maneres: com a subjectes que han de ser sancionats en el marc del dret penal per cometre les accions més greus, com a individus que s'han de recuperar segons una justícia restaurativa i com a subjectes que es poden utilitzar en l'elaboració d'un relat col·lectiu que referme la societat democràtica. Els tres capítols coincideixen a assenyalar que tota víctima sofrent ho és per l'acció d'un perpetrador i a indicar l'índole aporètica de la seua conceptualització; però això no es converteix en expedient per a detenir la reflexió, sinó, contràriament, és un estímul per a fer front a la biograficitat i a la materialitat del sofriment.

La segona part del llibre comprén quatre capítols: dos referits a perpetradors a l'Alemanya del *Führer* i altres dos als de la dictadura xilena de Pinochet. S'hi aborden diferents figures, però també les ficcions i els fingiments d'aquestes. El professor Jesús Casquete presenta un repàs exhaustiu de la col·laboració de la jerarquia i els pastors protestants amb el règim nazi, una església «obscura», en la qual es va arribar en algun cas –com el del pastor Walter Hoff– a beneir la perpetració, que van preparar en una sèrie de cerimònies (com bodes o funerals) i amb una progressió iconogràfica ben representativa que seria «decisiva». El professor Arturo Lozano reconstrueix el cas de Franz Suchomel, guàrdia en el camp d'extermini de Treblinka, a qui va entrevistar Gitta Sereny per al seu assaig *Au fond des ténèbres* i va filmar Claude Lanzmann en el documental *Shoah*. Aquesta duplicitat de testimonis permet perfilar millor aquest individu sinistre, atalaiar l'abisme en què van pul·lular aquests administradors del crim. Pel que fa a la perpetració en la dictadura de Pinochet, el professor Jaume Peris comenta el cas de dones de la resistència convertides en col·laboradores de la policia política, la DINA, i per tant en agents de la repressió, com els casos d'Alejandra Merino i Luz Arce. A més, aprofundeix en els processos psicològics (desarticulació i rearticulació) i els espais d'ambivalència entre víctima i victimari. La professora Daniela Jara

analitza dos documentals sobre el període de la dictadura i la postdictadura a Xile: *El pacto de Adriana*, que tracta el dolorós esclariment intergeneracional, i *El color del camaleón*, que revisa els límits de la memòria familiar de la perpetració.

La tercera part del llibre, que es refereix a les imatges de la perpetració i es titula «Miradas y representaciones», recull cinc capítols, tres dels quals estan relacionats amb la barbàrie desencadenada en el règim nacionalsocialista. El professor Anacleto Ferrer analitza quatre sèries d'imatges fotogràfiques tan fragmentàries com inquietants: els fotogrames de l'andana de Westerbork, on classificaven els deportats en el trànsit cap a Auschwitz, que Harun Farocki va utilitzar en un documental recent; les fotografies de l'«Àlbum d'Auschwitz», que custodia Yad Vashem, també es van realitzar a les tètriques andanes; les extraordinàries –per inhabituals– imatges d'incineració de cadàvers a Auschwitz-Birkenau, i, finalment, l'àlbum de l'*Obersturmführer* de les SS Höcker, amb escenes de camaraderia entre els perpetradors. Són sèries d'imatges on les mirades de víctimes i victimaris s'entrecruen fugaçment amb les dels espectadors actuals. El professor Rafael R. Tranche aprofundeix en aquest encreuament per mitjà d'una anàlisi detallada de les pel·lícules sobre el descobriment de les tropes aliades del camp d'extermini de Bergen-Belsen i les primeres mesures que van prendre amb els cadàvers apilats per evitar la proliferació d'epidèmies. Es comenten detalladament les característiques castrenses i cinematogràfiques de les diferents iniciatives (unes formades d'imatges i altres amb l'aportació del so) i els resultats basats en la iconografia dels camps d'extermini en els dies posteriors a l'alliberament de les tropes aliades. El professor Alberto Sucasas comenta els dispositius mentals amb què els perpetradors es van enfrontar als seus actes criminals (com la sublimació èpica i la compartimentació de la psique) i pondera detingudament els testimonis escrits i audiovisuals sobre la inquietant figura d'Albert Speer, de psicologia tan fascinant com abissal. Els dos últims capítols també tracten de les representacions de la perpetració, però amb una aproximació poc habitual. La professora Susanne C. Knittel repassa diverses iniciatives recents de *reenactment* (recreacions teatrals), dirigides per Milo Rau, així com declaracions de perpetradors o

reconstruccions dels seus judicis, muntatges escènics o mediàtics que interpel·len l'espectador d'una manera singular. Finalment, el professor Vicente Sánchez Biosca reflexiona sobre la mirada del perpetrador i com va fer fotografies immediatament anteriors a l'execució en el S-21 (un dels *killling fields* del règim de Pol Pot), sobre les instantànies de torturats i torturadors a Abu Ghraib i les imatges del Daesh, que són enigma i vel, que mostren i amaguen al mateix temps la pràctica de la perpetració amb una fredor que esglaiia.

Com s'ha mencionat abans, els professors Ferrer i Sánchez Biosca, directors del projecte d'investigació, firmen una introducció amplíssima que emmarca adequadament els dotze capítols del llibre. S'hi repassen tant les fites teòriques de la consideració de la perpetració, que s'expressa paradigmàticament en l'epònim *Auschwitz* (on s'inclou el comentari dels processos judicials més notables: Nuremberg, Jerusalem, Frankfurt, etc.), com les línies de recerca sobre la conversió d'«homes grisos» en assassins de masses i les facetes que la perpetració adopta si la contemplem des del prisma cultural. S'hi comenten tant les aportacions clàssiques com les fonts més recents.

A més, els editors han encertat en produir un equilibri difícil entre, d'una banda, les aportacions referides als camps d'extermini nazis, en els quals la problemàtica de la perpetració es va determinar de manera clàssica, i de l'altra, la presentació d'altres escenaris no menys terrorífics, com les dictadures llatinoamericanes o els *killling fields* cambotjans, amb referències també, per exemple, a la dictadura de Ceaucescu o les tortures de la CIA a l'Iraq.

Els capítols del llibre componen un mosaic amb escassos solapaments (a més de les inevitables referències, per exemple, al judici a Eichmann o al documental *Shoah*), que, fugint de la mera reflexió, s'orienten més aviat a presentar investigacions d'ampli calat. En aquest sentit, l'obra és tant una introducció general i extensa com un conjunt de contribucions especialitzades, summament elaborades. El lector no pot evitar el regust amarg que deixen els estudis sobre la perpetració o la pertorbació que produeixen alguns relats o algunes imatges, però acaba satisfet amb la fotografia que es compon d'aquest «forat negre» de la humanitat, en el doble sentit del terme.

